

Postkoloniale og globale perspektiver på dansk kolonihistorie

søren rud

I juni måned 2020 malede aktivister budskabet ”DECOLONIZE” på to statuer af grønlands-missionæren Hans Egede. Den ene statue står ved Marmorkirken i København; den anden i Nuuk på et højedrag ved den maleriske kolonihavn. Senere samme år skabte det overskrifter og ophedet debat, da kunstgruppen ”anonyme billedkunstnere”, tilsyneladende under anførelse af institutleder på Kunstakademiet Katrine Dirckinck-Holmfeld (som kort efter blev suspenderet), smed en gips-afstøbning forestillende kunstakademiets stifter, Frederik V, i vandet. I en video, som kunstgruppen offentliggjorde på nettet, ledsager forklarende undertekster billederne af nedsænkningen af busten i havnen. Her fremgår det, at aktionen skal ”italesætte de måder, hvorpå kolonitiden er usynliggjort, men stadig har direkte konsekvenser for minoritetstjorte mennesker”, samt at gruppen ønsker en kunstverden, der tager ansvar for ”de måder hvorpå kolonialismen stadig driver ned af væggene.”¹

Den politiske aktivisme understreger vigtigheden af bogens tema. Decolonize-budskabet på Hans Egede-statuerne retter sig mod dén koloniale ikonografi, der indtil videre interessant nok har overlevet Grønlands vej mod øget politisk autonomi, og understreger, at relationen mellem Danmark og Grønland er postkolonial i den forstand, at nutiden er præget af fortidens koloniale relation. Bortførelsen og den efterfølgende nedsænkning af Frederik V-busten fra Charlottenborg, hvor Kunstakademiet har til huse, afspejler en voksende opmærksomhed på

1. Video findes på <https://www.idoart.dk/blog/det-kgi-danske-kunstakademis-grundlaegger-smidt-i-havnen> (28.04.2021).

Danmarks generelle engagement i slaveri og kolonialisme. Den omfattende og intense debat, der fulgte disse aktioner, viser, at spørgsmål vedrørende Danmarks rolle i kolonialisme og slaveri kan mobilisere stærke reaktioner.

I en tid, hvor Danmarks fortidige engagement i verden, og symbolerne på denne fortid, debatteres og forhandles intenst, er dansk kolonihistorie mere aktuel end nogensinde. Det er tydeligt, at aktionerne må ses i en større global sammenhæng, hvor et opgør med racisme og kontroversielle symboler har bredt sig. 2020-budskaberne på statuerne og nedsænkningen af Frederik V-busten kædes sammen med Black Lives Matter-bevægelsen og aktuelle problemstillinger vedrørende minoriteters vilkår. Danmarks fortidige engagement i verden trænger sig således på og udspiller sig i relation til aktuelle politiske agendaer. Med denne bog ønsker vi at præsentere postkoloniale og globalt orienterede perspektiver på dansk kolonihistorie, som kan skabe en bedre forståelse af denne situation.

Det er naturligvis ikke den første bog, der interesserer sig for dansk kolonihistorie. Eksempelvis er storværket *Danmark og kolonierne*, som forlaget Gad udgav i 2017 (ved 100-året for salget af de danskvestindiske øer), præget af en ambition om at formidle historien om Danmark som kolonimagt. Fire bind behandler det danske koloniale engagement i henholdsvis Indien, Afrika, Caribien og Grønland, mens det femte bind under titlen *Danmark. En kolonimagt* udgør et slags ”metabind” om Danmark som kolonimagt. Som det hedder i forlagets salgsmateriale, er der ”sjældent skrevet danmarkshistorie med dette sigte – og aldrig i et sådant omfang”. Gads *Danmark og kolonierne* insisterer på betydningen af de danske koloniprojekter, og lader danmarkshistorien udfolde sig i sammenhæng med disse.

Storværket har dog ikke tydelige og gennemgående teoretiske eller metodiske principper, som sikrer, at det ikke reproducerer uheldige elementer fra den etablerede koloni- og danmarkshistorie. Selv om nyere tendenser fra forskningsfeltet præger dele af værket, er det andre steder ganske traditionelt i sit fokus. Metabindet om Danmark fokuse-

rer eksempelvis langt hen ad vejen på ”centralmagtens forhold til sine fjerne besiddelser”.² Med denne antologi ønsker vi at supplere den eksisterende forskningslitteratur med en samling bidrag, der alle præsenterer teoretiske og/eller metodiske perspektiver på Danmarks globale indlejring og især betydningen af den koloniale dimension.

Bogen giver ikke en komplet oversigt over videnskabelige teorier eller metoder inden for hverken postkoloniale studier eller globalhistorie. Derimod præsenterer de forskellige bidrag udvalgte teoretiske, metodiske og tematiske strømninger, som typisk eksemplificeres gennem et kortere casestudie. Bogen er dermed relevant for fagfolk og studerende inden for en bred vifte af (især) humanistiske og samfundsvidenskabelige discipliner.

Man kan nemlig argumentere for, at vi har en nedarvet eurocentrisme i vores videnskabelige metoder, som skyldes, at verden efterhånden blev integreret efter ca. 1600 som konsekvens og resultat af europæisk imperial og kulturel magt.³ Det eurocentriske og nationalstatslige ophav sætter sig igennem som en metodisk, teoretisk og empirisk udfordring i de fleste videnskabelige discipliner. Det gælder både discipliner, der som antropologi blev formet i tæt forbindelse med de koloniale projekter. Og det gælder discipliner som historie, sociologi og filologi, der blev til egentlige akademiske discipliner i løbet af 1800-tallet, i tæt forbindelse med konsolideringen af nationalstaterne og med imperialism og kolonialisme som bagtæppe. Overordnet set betød det dels, at vestlige udviklingsmønstre kom til at fremstå som naturlige modeller for resten af verden. Dels at nationalstaternes regionale, internationale og især globale integration blev mindre relevant og synlig.

I dag fremstår verden mere end nogensinde før som én (global) sammenhængende politisk, økonomisk, kulturel og økologisk enhed. Måske er det derfor, at spørgsmålet om, hvordan verden blev flettet sammen gennem handelsforbindelser og ikke mindst kolonialisme, fylder i den offentlige debat og blandt forskere. Bevidstheden om verdens forbundethed trænger sig på og inspirerer os til at overveje betydningen af

2. Henningsen: 'Koloniernes spor' udgør en undtagelse fra denne tendens.

3. Drayton and Motadel: 'Discussion: The futures of global history'.

forbindelserne, i fortiden og i nutiden. Med afsæt i denne dagsorden er ambitionen med antologien at inspirere og give redskaber til at åbne nye perspektiver på dansk kolonihistorie. Antologiens bidrag samles under forskellige temaer, som hver især tilbyder et analytisk perspektiv: *Stemmer, modstand og agens, Metropol og koloni, Intimitet og følelser, Koloniale og nationale narrativer* samt *Rum og skala*.

Stemmer, modstand og agens

Hvem kommer til orde i historien, og hvordan finder vi frem til deres stemmer? Hvilke samfundsgrupper havde, i fortiden, mulighed for at yde modstand og i det hele taget agere (dvs. hvem havde agens, og hvilke former for agens havde de)? Diskussionerne om stemmer, modstand og agens, og især de metodiske og teoretiske udfordringer forbundet med at fremanalysere samme, har dybe rødder i såvel socialhistorie som i feltet postkoloniale studier. Nyere dansk historieskrivning om kolonialisme har taget de metodiske og teoretiske udfordringer op ved at behandle spørgsmål om, hvordan de koloniserede har udtrykt sig og gjort deres indflydelse gældende under de asymmetriske magtforhold, som præger koloniale projekter.

Historikeren Niels Brimnes har beskrevet, hvordan disse spørgsmål er kommet i spil i forbindelse med dansk kolonialisme.⁴ Ifølge Brimnes har dansk kolonihistorie bevæget sig fra nationalt orienteret begivenheds- og administrationshistorie frem mod studier, der er inspireret af blandt andet det postkoloniale teorikompleks. Nyere studier har således ofte haft som ambition at forholde sig mere analytisk til de vidensformer, som opstod og eksisterede i tæt forbindelse med de koloniale projekter, samt at lade de koloniserede optræde som aktører i fremstillingerne. I sit kapitel *Offer, subjekt, aktør. Refleksioner over de koloniseredes position i nyere analyser af dansk kolonihistorie* samler Brimnes udviklingen ved at identificere en dobbeltrettet kritik, som danske forskere siden 1980'erne har vendt mod ældre kolonihistorie. Den dobbeltrettede kritik

4. Brimnes: 'Danmark'; Brimnes: 'Dansk kolonihistorie'.

har på den ene side ønsket at nedbryde det nationalsentimentale billede af dansk kolonialisme som mere human end ”de andres”, og på den anden side insisteret på at tildele de koloniserede en rolle som handlende aktører.

Brimnes tager temperaturen på denne tendens ved at diskutere fire danske kolonihistoriske værker: Brimnes’ egen *Constructing the Colonial Encounter. Right and Left Hand Castes in Early Colonial South India* (1999), Louise Sebros ph.d.-afhandling *Mellem afrikaner og kreol. Etnisk identitet og social navigation i Dansk Vestindien 1730-1770* (2010), Gunvor Simonsens *Slave Stories. Law Representation and Gender in the Danish West Indies* (2017) og Pernille Ipsens *Daughters of the Trade. Atlantic Slavers and Interracial Marriage on the Gold Coast* (2015). Ifølge Brimnes viser studierne, at de koloniserede har fået stemme i dansk historieskrivning, men på vidt forskellige måder og med varierende udgangspunkter.

Metropol og koloni

I det efterfølgende kapitel *Stemme og flugt. Tvangsgeografier i koloni og metropol* forholder historikeren Johan Heinsen sig ligeledes til de udgrænsedes stemmer og agens. Heinsen skriver, at ”nye globale social- og arbejderhistorier” over de sidste 20 år har afdækket, ”hvordan subalternes handlinger har været skabende for de historiske processer, der udfoldede sig”.⁵ Her er fokus især på de subalternes, eller udgrænsedes, handlinger. I stedet for at efterspore de subalternes subjektivitet retter interessen sig således mod deres handlinger, som er langt lettere at finde frem til i arkiverne. Herunder bliver *flugten*, som Heinsen giver empiriske eksempler på, en bevidst modstandsstrategi.

Samtidig leverer Heinsens kapitel, med udgangspunkt i sine empiriske eksempler og nyere arbejder- og socialhistorisk teori, en refleksion over den udbredte analytiske adskillelse mellem metropol og koloni. Som Heinsen skriver, er målet ”at vise, at de sociale verdener, der udvikledes i kolonierne, nok var væsensforskellige fra metropolernes, men

5. De subalterne er (i denne sammenhæng) grupper, der er underordnede eller udgrænsede fra den dominerende kultur eller klasse,

eksempelvis de koloniserede eller medlemmer af arbejderklassen.

ikke så forskellige, at de ikke kan studeres både som parallelle og i nogle sammenhænge som decideret sammenfiltrerede maneger”. Dermed indgår Heinsen også i en kritisk dialog med den postkoloniale forskning, som med henvisning til racismen som definerende kendetegn har betonet forskelle mellem koloni og metropol mere end ligheder. I kontrast til denne position skriver Heinsen, at ”den tilstand af formel og juridisk stemme- og magtesløshed [...] udgjorde vilkår for en række grupper på tværs af det dansk-norske imperiums udstrakte og spredte territorier – fra koloni til metropol”.

Den analytiske adskillelse af metropol og koloni er også omdrejningspunktet i historiker Kristoffer Edelgaard Christensens efterfølgende kapitel *At sammenligne metropol og koloni. Problematismen af ’despotisk magt’ i Danmark og Vestindien i 1700-tallets sidste årtier*. Her leverer Christensen en kritik af den postkoloniale forskningsanalytiske brug af Europa som en kontrast, der får ”det partikulære ved den koloniale stat” til at stå tydeligere frem. I kapitlet analyserer Christensen metropolen (Danmark) og kolonien (Dansk Vestindien), som han opfatter som ”to kontekster, der begge i 1700-tallets sidste årtier blev scener for en problematisering af, hvad samtiden så som umådeholden eller ’despotisk’ magt”. Ligesom Heinsen sætter Christensen dermed spørgsmålstejn ved den kategoriske adskillelse af metropol og koloni.

Mens Heinsen især trækker på marxistisk inspirerede historikere som Marcel Marius van der Linden, Marcus Rediker og Peter Linebaugh, er Foucaults arbejde en gennemgående inspiration i Christensens kapitel. Selv om Michel Foucaults studier udelukkende behandlede vestlige samfund, har han haft betydelig indflydelse i det postkoloniale forskningsfelt. Hans diskursperspektiv, som Edward Said i form af orientalismebegrebet introducerede, havde eksempelvis en kolossal gennemslagskraft. Det paradoksale ved at bruge Foucaults eurocentriske analyseredskaber i ikke-vestlige sammenhænge har virket som en produktiv udfordring i det postkoloniale forskningsfelt. Arbejdet med koloniale diskurser har eksempelvis genereret diskussioner om de koloniseredes stemme, modstand og agens. På beslægtet vis har forskere – som Christensens kapitel viser – fundet inspiration i andre dele af Foucaults arbejde til at sammenligne og analysere forbundetheden mellem metropol og koloni.

Intimitet og følelser

Foucaults indflydelse er også tydelig i den afdeling af postkoloniale studier, som fokuserer på seksualitet og køn. Den Foucault-inspirerede antropolog Ann Laura Stoler har i sit arbejde analyseret, hvordan opretholdelse, forhandling og vedligeholdelse af identitetskategorier udgjorde en grundlæggende spænding i koloniale projekter.⁶ Stoler viser blandt andet forbindelserne mellem udviklingen af racebaserede identitetskategorier i kolonierne og klassebaserede identitetskategorier i metropolen. Familieliv, intimitet og reproduktion er, i dette perspektiv, langt fra naturgivne fænomener, men derimod præget af politiske strategier.

I kapitlet *Kolonial styring i Sydgrønlands Inspektorat, 1782-95. Institutioner, selvledelse og modstand* skriver historiker Simon Mølholm Olesen netop om, hvordan koloniregimet i Grønland legitimerede bestemte former for seksuel adfærd med det formål at ”kontrollere kolonibefolkningen”. Herunder var det centralt at opretholde skellet mellem de forskellige befolkningsgrupper, dels ved at fastholde de koloniseredes fremmedhed, dels ved at kontrollere intimiteten mellem befolkningsgrupperne. Baggrunden for Olesens analyse er en instruks fra 1782, som blandt andet udstak retningslinjer for grønlændernes kost og anviste/begrænsede mulighederne for ægteskaber i Grønland, samt den eksisterende praksis for uddeling af den såkaldte kongekost. Hans empiriske eksempler viser blandt andet, hvordan inspektør for Sydgrønlands Inspektorat Andreas Lund håndterede de udfordringer, som hans underordnede, købmanden Michael Falch og assistenten Isaac Lyberth, skabte gennem deres seksuelle adfærd. Kapitlet argumenterer for, at den koloniale styring også rettede sig mod det intime liv.

Den analytiske interesse for det intime liv er også forbundet med en voksende (affektteoretisk) opmærksomhed på følelser, både som et område for politik og som en central komponent i identitetskategorier og fællesskaber. Eksempelvis har Sara Ahmed analyseret, hvordan kollektive følelser som skam (eksempelvis over en fortid som kolonimagt)

6. Stoler: *Race and the education*; Stoler: *Carnal knowledge*.

kan medvirke til at skabe rammerne om et nationalt fællesskab.⁷ I kapitlet *'En lille Smule til Gavn for Grønland'. Intime relationer og følelser mellem Danmark og Grønland* bruger litterat Kirsten Thisted ægteskabet mellem Jens og Ingrid, henholdsvis grønlandsk mand og dansk kvinde, til at vise den "følelsesmæssige uorden, som ægteparret Chemnitz bragte ind i de små grønlandske kolonisamfund". Efter en kort introduktion til det affektteoretiske landskab bruger Thisted eksemplet til at synliggøre følelsesøkonomierne i den grønlandsk-danske kolonirelation og analyserer den "cirkulation af følelser", som stammer fra kolonitiden men "spørgelsesagtigt går igen i nutidige relationer".

Nationale og koloniale narrativer

Hvilke fortider der kommer i spil i nutiden, er også temaet i kapitlet *Grænsen går her. Metodisk nationalisme og omfordeling af ansvar i historiskrivningen om koloniseringen af Sápmi*, hvor kunsthistorikeren Mathias Danbolt diskuterer, hvordan og hvorfor Sápmi, der engang blev kaldt Dansk Finmark, er blevet udgrænset fra dansk historieforskning. Danbolt bruger begrebet metodisk nationalisme til at analysere den manglende udforskning af den omfattende historiske relation mellem Danmark og Sápmi i dansk historiografi. Han peger i forlængelse heraf på en frugtbar tendens til at vende opmærksomheden fra "fra territorier til relationer og praksisser". En tendens der, ifølge Danbolt, kan "åbne op for diskussionen om nordisk kolonialisme både geografisk, tematisk og teoretisk". Kapitlet søger at formulere en kolonihistorie "der bevæger sig på tværs af nationale, geografiske og historiske rammeværker".

Forbindelser mellem fortid og nutid er også et tema i kulturhistoriker Ann-Sofie N. Gremauds kapitel *Festtid, krisetid og kolonitid. Fortællinger om islandsk selvstændighed*, om Island med afsæt i Herzfelds begreb kryptokolonialisme. Kryptokolonialisme betegner det fænomen, at visse "randzonelands" har en symbolsk og materiel afhængighed af en kolo-

7. Ahmed: *The cultural politics*.

nimagt, uden officiel status af koloni.⁸ Som Gremaud skriver: ”eurocentriske fortolkninger af disse landes fortid bliver fremhævet i deres historienarrativer som et middel til at få anerkendelse gennem identifikation”. Med inspiration fra blandt andet Herzfeld beskriver Gremaud forskellige temporale logikker, herunder herskende fortolkninger af fortiden (eksempelvis tiden med dansk styre), som forhandles i vor tids islandske kunst og kulturliv. Her er det ikke alene fortid og nutid, der knyttes sammen, men også varierende forestillinger om potentielle fremtider.

Rum og skala

Forbindelserne og integrationen mellem forskellige rum er et vedblivende og aktuelt emne inden for globalhistorien. Mens traditionelle verdenshistoriske og globalhistoriske værker kan kritiseres for deres eurocentriske og endogene fremstillinger af globale processer, leverer nyere globalhistoriske værker spændende alternativer til de traditionelle fremstillinger ved at lægge vægt på forbindelser, afhængigheder og gensidigheder i transnationale, regionale og globale kontekster.⁹ Herunder er opmærksomheden på rumlige skalatrin – eksempelvis det lokale, det regionale, det nationale, det internationale m.v. – et centralt område for diskussion.

I historiker Gunvor Simonsens kapitel *Racisme, slaveri og marked: Afrikanere i 1700-tallets København* er omdrejningspunktet, ”hvordan racisme, slaveri og et ekspanderende marked for arbejdskraft og tjenesteydelser formede livet for de afrikanere og afrikansk-caribiere som levede i København i 1700-tallet”. Herunder er det en central pointe, at ”rumlige skaleringsprocesser” knytter aktører og praksisser på ét sted og skalatrin ”sammen med aktører og praksisser” fra andre skalatrin og steder. Simonsen argumenterer for, at racismen i 1700-tallets København var ”en særlig dansk version af det atlantiske racebaserede slaveri

8. Se eksempelvis: Herzfeld: 'The Absent'.

9. Conrad: *What Is Global History*.

– en racisme og et slaveri, som udspillede sig langt fra, men i tæt samspil med de kvalmefremkaldende slavekældre under forterne i Vestafrika og det hårdt regulerede slaveri på Caribiens sukkerplantager”.

Spørgsmålet om rum og skalering kalder på en øget opmærksomhed på de analytiske kontekster, som vi bringer i spil og/eller lægger til grund i vores analyser. I det sidste kapitel, *Gendarmer, dokumenter og papirstaten. Danske officerer i semikoloniale Siam*, af historiker Søren Ivarsson, er omdrejningspunktet statsdannelsesprocesser i (det semikoloniale) Siam i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. Kapitlet sætter fokus på det siamesiske gendarmeris produktion og behandling af dokumenter. Hvor staten typisk betragtes som en central enhed, hvorfra magten strømmer, undersøger Ivarsson snarere skabelsen af en forestilling om ”staten som en organisatorisk enhed skabt gennem lokale praksisser forbundet med produktion og cirkulation af dokumenter”. Ivarssons kapitel viser således, at danske officerer gennem deres engagement i gendarmeriet var med til at skabe den siamesiske stat som en abstraktion understøttet af dokument-praksisser.

Danmark og kolonihistorien

Kunsthistoriker og professor på Institut for Kunst- og Kulturvidenskab ved Københavns Universitet Mikkel Bolt Rasmussen udtalte til *Politiken* i forbindelse med busteaktionen (omtalt ovenfor):

Diskussionen om Danmarks deltagelse i slavehandlen fylder desværre meget lidt i Danmark. Aktionen peger præcist på forbindelsen mellem den historiske slavehandel og den fortsatte raciale diskrimination, der finder sted i vore dage, hvor den socialdemokratiske regering har fremlagt den såkaldte tryghedspakke eller den nylige ghettopakke, hvor mennesker får dobbeltstraf, fordi de bor i et bestemt boligkompleks.¹⁰

10. *Politiken* 18.11.2020: ”Institutleder vækker stærke følelser med både ’banal’ og ’ønskværdig’ aktion”.

Udsagnet knytter en meget entydig forbindelse mellem slavehandel og aktuelle politiske temaer som integration, diskrimination og kriminalitet. Hvad enten man er enig eller uenig med Bolt Rasmussen, er Danmarks fortidige engagement og indlejrethed i verden tydeligvis en aktiv komponent i den offentlige debat. Ikke mindst derfor er det vigtigt, at forskere forholder sig kritisk analyserende til disse spørgsmål. Vi håber, at bogen kan inspirere til nye spændende analyser af dansk kolonihistorie.

Litteratur

- Ahmed, Sara: *The cultural politics of emotion*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004.
- Brimnes, Niels: 'Dansk kolonihistorie mellem historievitenskaber og antropologi - et forslag til metode', *Den Jyske Historiker* 60, 1992, 101-118.
- Brimnes, Niels: 'Danmark i postkolonialismens vridemaskine', *TEMP - Tidsskrift for Historie* 6, 2013, 183-193.
- Conrad, Sebastian: *What Is Global History?*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2016.
- Drayton, R. og Motadel, D.: 'Discussion: The futures of global history', *Journal of Global History* 13 (1), 2018, 1-21.
- Henningsen, Anne Folke: 'Kolonierne spor'. I Mikkel Venborg (red.): *Danmark. En kolonimagt*, København: Gads Forlag, 2017, 400-445.
- Herzfeld, Michael: 'The Absent Presence: Discourses of Crypto-Colonialism', *South Atlantic Quarterly* 101 (4), 2002, 899-926.
- Stoler, Ann Laura: *Race and the education of desire: Foucault's History of sexuality and the colonial order of things*, Durham: Duke University Press, 1995.
- Stoler, Ann Laura: *Carnal knowledge and imperial power: race and the intimate in colonial rule*, Berkeley: University of California Press, 2002.

HYBRIDITET OG KREOLISERING

I postkolonial teori er begrebet om *hybriditet* især forbundet med den indiskfødt litterat og teoretiker Homi Bhabha. For Bhabha betegner hybriditet de nye kulturelle praksisser og identiteter, der udvikrystalliseres i møder – særligt koloniale møder – mellem kulturer. De hybride kulturelle former er imidlertid mere end blot kombinationen af de bidrag, der indgår i dem; de repræsenterer noget genuint nyt. På den måde distancerer hybriditetsbegrebet sig fra de forestillinger om multikulturalisme, der forstår de sameksisterende elementer som distinkte og stabile og derfor som autentiske eller oprindelige. Hybriditet henviser derfor til 'smeltediglen' snarere end til 'salatskålen'.

Hybriditetsbegrebet er et forsøg på at overskride såvel essentialistisk tænkning som en tænkning, der baserer sig på binære modsætninger (f.eks. strukturalisme). Dertil kan det ses som en distancering fra Edward Saids forestilling om den hegemoniske – og dermed totaliserende – koloniale diskurs, som fremanalysedes i *Orientalism* (1978). Over for Saids ide om, at den koloniale verden produceres gennem kolonisatorernes enerådende diskursive konstruktion, foreslår Bhabha, at såvel koloniale som postkoloniale kulturelle former og identiteter er resultatet af en tvetydig dialog, som skaber noget egentligt nyt. Dermed betones de koloniseredes rolle som historiske aktører og medskabere af nye praksisser og identiteter.

I modsætning til eksempelvis en racistisk diskurs, hvor hybriditet betegner et

uheldigt og mindre 'rent' blandingsprodukt, fejrer den postkoloniale teori oftest de hybride blandingsformer, fordi de anses som udtryk for kreative processer. Hybriditetsbegrebet er imidlertid også blevet kritiseret – af blandt andre Gayatri Spivak – for at overse de ulige magtforhold, som rammesætter koloniale og postkoloniale møder. Der er imidlertid ikke et nødvendigt modsætningsforhold mellem ulighed og hybriditet, idet de hybride identiteter og praksisser kan anskues som det, der undslipper kolonisatorernes kontrol og derfor repræsenterer et udgangspunkt for en mulig – men langtfra altid realiseret – underminering af den koloniale (og postkoloniale) dominans og magtudøvelse.

Kreolisering er et begreb, som ligger tæt op ad hybriditet; men det er især forbundet til det caribiske område. Oprindeligt var en *kreol* betegnelsen for en spansk eller fransk bosætter, men siden også og især slavegjorte afrikanere født i den nye verden. Begrebet benyttes også i lingvistikken om de fælles sprog, der opstod i den nye verden, når mennesker med helt forskellige modersmål skulle kommunikere. I postkolonial teori bruges kreolisering især om de kulturelle praksisser og identiteter, der opstod hos slavegjorte afrikanere i Caribien, men også i Nordamerika generelt. I den forstand kan man sige, at kreoliseringsprocesser frembringer hybride kulturelle former og viser, at disse former også kan frembringes under ekstremt ulige magtforhold.

Offer, subjekt, aktør

Refleksioner over de koloniseredes position i nyere analyser af dansk kolonihistorie

niel s brimne s

Den 'ældre' danske kolonihistorie er blevet kritiseret for to forhold. For det første, at den er skrevet fra en entydigt dansk og dermed eurocentrisk synsvinkel, der henviser de koloniserede til at spille en birolle i, hvad der først og fremmest fremstår som historien om hvide danske mænd og deres handlinger og holdninger. For det andet, at den har en tendens til at underbetone undertrykkelsen af de koloniserede, idet den abonnerer på en fortælling om Danmark som en mindre brutal kolonimagt end de 'store' magter som Storbritannien og Frankrig. Hvis 'yngre' kolonihistorikere skal imødekomme den rejste kritik, bør de altså følge to strategier. De skal på den ene side søge at gøre de koloniserede til historiske *aktører* i de koloniale historiske processer, og de skal på den anden side være opmærksomme på at undgå afvæbnende skønmalerier af den danske kolonialisme. De koloniserede i de danske kolonier skal fremstå som *ofre* for kolonial undertrykkelse i samme grad som i andre kolonier. Disse to strategier står imidlertid i et spændingsforhold, da en fremskrivning af de koloniserede som aktører – alt andet lige – gør det vanskeligere samtidig at fremskrive dem som undertrykte ofre. Der er ikke tale om en uløselig modsætning, men om et spændingsforhold, der kan håndteres. Hensigten med denne artikel er at undersøge, hvordan en række nyere bidrag til dansk kolonihistorie positionerer sig i forhold til dette spændingsforhold.

Den dobbeltrettede kritik: eurocentrisme og skønmaleri

Den kritik, der beskyldte dansk kolonihistorie for at være eurocentrisk, blev primært fremsat i 1980'erne. Det var især tre værker, der måtte lægge ryg til kritikken: de to supplementsbind til Politikens Danmarks-historie, *Kolonierne i Vestindien* og *Kolonierne i Asien og Afrika* fra 1980, og antologien *Dansk kolonihistorie. Indføring og studier* fra 1983. Det kolonihistoriske standard- og pragtværk *Vore gamle tropekolonier*, der udkom første gang i 1952-53, blev kun i mindre grad kritiseret, skønt det i mange tilfælde indeholdt dybt problematiske forestillinger om de samfund, som danskerne kom i kontakt med gennem handelsstationer og kolonier. Det skyldes formodentlig, at værket ved udgivelsen var relativt ukontroversielt, og at det i 80'erne blev accepteret som et tidstypisk udtryk for 50'ernes verdensbillede. De værker, der blev skrevet i 80'erne, blev derimod set som ude af takt med tiden; ikke mindst af den stadig mere betydningsfulde antropologi. Det var da også en antropolog, Karen Fog Olwig, der førte an og i 1981 karakteriserede Ove Hornbys behandling af de vestindiske øers historie i *Kolonierne i Vestindien*:

Afro-amerikanerne drages kun ind, når miljøet beskrives (en rædselshistorie om slaveriet og slavehandelen hører nu engang med i en bog Vestindien) og når de kommer på tværs af de danske planer, dvs. når de gør oprør eller strejker. Men primært er de passive elementer, som europæerne har udnyttet efter forgodtbefindende [...] Hornbys bog [...] afspejler en traditionel politisk historieskrivning, som i stor detalje har beskrevet og analyseret den danske kolonihistorie, men som knap nok har berørt det lokale afro-amerikanske samfund, som Danmark var med til at skabe.¹

Olwigs kritik er interessant, fordi den ikke bare fordrede, at historikerne begyndte at se afrocaribierne som historiske *aktører*; men samtidig signalerede en træthed over, at afrocaribierne primært gøres til *ofre* for 'rædselshistorien' om slavehandel og slaveri, og som – når de endelig

1. Olwig: 'Nye (og gamle) angrebsvinkler', 243-244.

træder ind i historien som aktører – altid gør det i rollen som oprørere. Fire år senere fremsatte Olwig en lignende kritik af *Dansk kolonihistorie. Indføring og studier* og sluttede ved den lejlighed med en løftet pegefinger: ”Hvis dansk kolonihistorie ikke skal risikere at ende som åndelig føde for nostalgikere med hang for troperomantik, men skal placere sig i den internationale sammenhæng, hvor den hører hjemme, må den derfor tage højde for den totale kolonisituation med alle dens indbyggede konflikter”.²

Vender vi os mod den danske tilstedeværelse i Vestafrika, blev en helt parallel kritik fremført af den norske historiker Per Ole Hernæs. I en kritisk omtale af *Dansk kolonihistorie. Indføring og studier* diagnosticerede han det historiografiske fænomen ”danofil-syndromet”, fremhævede, at afrikanerne måtte ses som selvstændigt handlende aktører, og beskrev den europæiske forskers hovedopgave som ”å belyse selve det møde, som fant sted mellom de to sivilisasjoner eller kulturer, altså fokusere på de relasjoner som utviklet seg mellom parterne”.³ Hernæs fandt en af de primære årsager til ’danofilien’ i en streng empirisk – dvs. ’klassisk historievitenskabelig’ – metodisk tilgang og mente, at man ved at stille andre og mindre kildestyrede spørgsmål til materialet kunne overskride dets danske perspektiv: ”Å sette lighetstegn mellom et danofilt kilde-materiale og danofil historieskrivning ville således innebære en grov undervurdering av historisk metode”.⁴

Når det gælder Tranquebar i Indien, var det antropologen Esther Fihl, som først efterlyste studier, der inddrog de koloniserede. Tonen var høfligere, men budskabet det samme som hos Olwig og Hernæs: ”There is also a slight tendency in the historical literature to treat Danish colonialism in India as one among many chapters in the history of the mother country, while the pre-colonial society of the Tamils is left to a more passive role in the framing and development of colonialism”.⁵ Ifølge Fihl ville en historisk-antropologisk tilgang betyde, at kolonialismen kunne analyseres ”as the history of the complex interaction between foreign systems and the colonial powers”.⁶ Der var altså i 1980’erne en stort set

2. Olwig: ’Hvad skal vi med’, 70.

3. Hernæs: ’Dansk Kolonihistorie’, 71, 75, 77.

4. Hernæs: ’Dansk Kolonihistorie’, 74.

5. Fihl: ’Some Theoretical’, 53.

6. Fihl: ’Some Theoretical’, 56.

enslydende, antropologisk inspireret kritik af den 'klassiske' historieskrivning om kolonierne i såvel Caribien, Vestafrika og Indien.⁷

Kritikken af forestillingen om, at den danske kolonialisme ikke var så 'slem' som andre landes, er især kommet efter årtusindeskiftet i takt med historiefagets stigende interesse for 'historiebrug' og kritiske analyser af de nationale fortællinger, vi konstruerer om os selv. Til gengæld rammer kritikken først og fremmest den del af den akademiske kolonihistorie, der blev skrevet før 1980'erne.⁸ Også her var Olwig tidligt ude – i dette tilfælde i 2003 – med en kritisk undren over, at en udstilling i København i 1992 i anledning af 75-året for salget af de vestindiske øer ikke blot var gennemsyret af nostalgi, men også blev positivt og ukritisk modtaget i den danske offentlighed. Det gjaldt bestemt ikke for gæster fra Caribien, der besøgte udstillingen i forbindelse med en konference og fandt den "blatantly racist and paternalist".⁹ Olwigs kritik gik nu ikke primært på, at de slavegjorte var fraværende som historiske aktører, men i lige så høj grad på, at de brutale sider af øernes historie slet ikke blev omtalt, og at afrikanerne blev beskrevet på så nedladende en måde, at det vestindiske slaveeri nærmest kom til at fremstå som et humant disciplineringsprojekt!¹⁰

I 2008 fulgte litteraten Kirsten Thisted op med en grundig og meget instruktiv analyse af forestillingen om den humane danske kolonialisme, som Thisted først og fremmest identificerer hos eventyreren Sophie Petersen. I det meget udbredte og populære værk *Danmarks Gamle Tropekolonier* fra 1946 forstod Petersen den danske kolonialisme som et værdigt, men desværre ufuldendt civiliseringsprojekt. Hun beskrev således, hvordan befolkningen i Tranquebar havde følt "en vis Hengivenhed og Tryghed over for det fjerne Danmark, som gav sine Børn en human Behandling og sørgede for Oplysning og Undervisning og oprettholdt Lov og Orden ved retfærdige Domstole".¹¹ Selv om hun ikke kunne benægte det vestindiske slaveris gru, så mente Pedersen dog alligevel, "at vore Øer stod højt med Hensyn til Behandling af Slaverne", og hun kunne samlet konkludere, at 'vi' danskere i 'vore' kolonier altid havde

7. Se hertil også Brimnes: 'Dansk kolonihistorie', 105-110.

8. Men ikke udelukkende. For en kritik af Ole Feldbæks bidrag til *Kolonierne i Asien og Afrika*, se Jensen: *Danmark*, 88.

9. Olwig: 'Narrating deglobalization', 209.

10. Olwig: 'Narrating deglobalization', 213.

11. Citeret i Thisted: "'Hvor Dannebrog'", 18.

styret med ”Mildhed og Humanitet efter Tidens Opfattelse af disse Begreber [...]”.¹² Ifølge Thisted kastede Sophie Petersens fremstilling betydelige skygger ind over faghistorikernes prestigeprojekt *Vore Gamle Tropekolonier*.¹³

Thisted viser endvidere, hvordan idylliserende skønmalerier af den danske kolonialisme lever videre i populærkulturen helt op i nutiden. Først påpeger Thisted, at katalogteksten til den udstilling, som Olwig brugte som udgangspunkt for sin artikel i 2003, i vidt omfang paraphraserer Petersens tekst fra 1946. Dernæst viser hun blandt andet, hvordan filmen *Peter von Scholten* fra 1987 gør von Scholten til ”inkarnationen af den retfærdighedshungrende dansker”, der skænker de slavegjorte friheden.¹⁴ Jeg er overbevist om, at Thisted så let som ingenting kunne have føjet en analyse af filmen *Guldkysten* fra 2015 til sin analyse. Her er det botanikeren Wulff, delvist modelleret over den (tyske!) læge og slavehandelsmodstander Paul Isert, der fremstår som ’inkarnationen af den retfærdighedshungrende dansker’.

Selv om det ikke kun er i Danmark, vi har en tendens til at mene, at ’vores’ kolonialisme var mindre undertrykkende end de andres, er der en række mulige forklaringer på, hvorfor fortællingen om den mere humane kolonialisme var særligt levedygtig i Danmark.¹⁵ Ud over Olwig og Thisted har senest Astrid Nonbo Andersen bidraget med en veludviklet analyse af det, hun kalder for fortællingen om den ’uskyldige’ kolonialisme i Danmark.¹⁶ Først og fremmest betyder det selvfølgelig noget, at det danske ’imperium’ aldrig var særligt stort eller imponerende. Dernæst må den koloniale fortælling forstås i lyset af, at den nationale fortælling om Danmark bliver til i kølvandet på afståelsen af Norge i 1814 og af hertugdømmerne i 1864. Her bliver Danmark konstrueret som den fredselkende, landbrugsorienterede og socialt retfærdige småstat. Denne ’agrocentriske’ småstatsfortælling bliver til i en periode, hvor de større europæiske magter indgår i et socialdarwinistisk kapløb om at udvide deres imperier, men hvor Danmark aktivt forsøger at afhænde alle kolo-

12. Citeret i Thisted: ”Hvor Dannebrog”, 21 og 24.

13. Thisted: ”Hvor Dannebrog”, 26-32.

14. Thisted: ”Hvor Dannebrog”, 36-37.

15. Jensen: *Danmark*, 85-86.

16. Andersen: *Ingen Undskyldning*, 20-66.

Andsens analyse er den mest udviklede, men grundelementerne er i overensstemmelse med Olwig: ’Narrating deglobalization’, og Thisted: ”Hvor Dannebrog”.

niale besiddelser, undtagen i Nordatlanten. Det lykkedes som bekendt i 1917, og derefter er det relationen til Grønland – der adskiller sig ved at være en særlig paternalistisk og ’omsorgsfuld’ variant af den koloniale retfærdiggørelse – der definerer Danmarks selv billede som kolonimagt.¹⁷ Den fredelige og tidlige afståelse af de tropiske kolonier – og der var netop tale om et salg til andre kolonimagter og ikke en egentlig afkolonisering – betyder også, at der kun har været få, primært grønlandske, stemmer til at udfordre den ensidigt danske fortolkning af kolonialismen.¹⁸ Læg dertil myterne om de humanistiske motiver bag slavehandelsforbuddet i 1792 og den ’retfærdighedshungrende’ von Scholtens helledåd 1848, så har man alle ingredienserne til en fortælling, hvor kolonisatorerne er mere humane og de koloniserede mindre undertrykte.

Denne dobbelte kritik af dansk kolonihistorie sætter nogle rammer op, som kolonihistorikere i de seneste år har skullet navigere i forhold til, og jeg vil nu se på, hvordan man i fire konkrete analyser fra de seneste 30 år har positioneret sig. De fire bidrag er valgt, fordi de har tyngde – de er alle resultatet af ph.d.-afhandlinger – og så er de alle udtryk for en eksplicit bestræbelse på at give de koloniserede en central rolle i fremstillingen.¹⁹

Tranquebars indflydelsesrige elite

I 1999 publicerede jeg *Constructing the Colonial Encounter. Right and Left Hand Castes in Early Colonial South India*. Bogen var en let revideret udgave af min ph.d.-afhandling om mødet mellem europæiske koloniadministrationer og den lokale befolkning på Indiens sydøstlige kyst,

17. Rud: *Colonialism in Greenland*, 3.

18. Se også Jensen: *Danmark*, 60; Jensen og Simonsen: ’Introduction: The historiography of slavery’, 478.

19. Jeg er bevidst om, at jeg hermed udelader vægtige bidrag udgivet ikke mindst i 1990’erne, som søgte at give de ’koloniserede’ en central plads i analysen. Jeg tænker her ikke mindst på den jamaicanske historiker Neville Halls posthumt udgivne *Slave Society in the Danish West Indies* og Per Ole Hernæs’ *Slaves, Danes, and African Coast Society*.

Førstnævnte er en gedigen socialhistorisk fremstilling med vægt på forholdene for de slavegjorte på de danskvestindiske øer. Sidstnævnte er dels en kvantitativ undersøgelse af den dansk-norske slavehandel, dels analyser af samspillet mellem europæiske koloniembedsmænd og centrale afrikanske aktører. Hernæs’ analyser minder på mange punkter om dem, jeg nedenfor præsenterer i forbindelse med mit eget arbejde om den dansk-norske kolonialisme i Indien.

hvor Tranquebar i 1700-tallet var en blandt flere europæiske enklaver baseret på handel med bomuldstekstiler. Mit emne var koloniadministrationernes håndtering af interne konflikter mellem inderne, som ofte kom til udtryk gennem de såkaldte højre- og venstrehåndskaster. Disse var vertikale kastefraktioner, hvor konkurrerende højkaster stod i spidsen for hver sin fraktion, og som gennem patron-klient-lignende relationer også inkluderede mere talrige lavkaster, der ofte blev anvendt som 'pøbel' i voldelige sammenstød mellem fraktionerne om økonomisk indflydelse, social position og ceremonielle rettigheder.

Mit centrale analytiske greb bestod i at analysere konflikterne som udtryk for et sammenstød mellem to modeller for konflikthåndtering. Lederne af kaste-grupperingerne i det indiske samfund ønskede, at de stedlige europæiske autoriteter skulle opføre sig som en sydindisk 'lille konge', der løbende regulerede den sociale orden gennem en autoritativ, men altid foreløbig distribution af rettigheder og æresbevisninger.²⁰ I modsætning hertil prøvede de europæiske administratorer i udgangspunktet at undgå indblanding i det, de opfattede som indernes 'interne' konflikter. Når det ikke var muligt, ønskede de at intervenere i overensstemmelse med en etableret sædvane, som de mente eksisterede, og som en gang for alle kunne fastslå kasternes positioner og rettigheder. Sammenstødet stod således mellem to konstruktioner: Den indiske elite forsøgte at konstruere de europæiske kolonisatorer som sydindiske 'små konger', mens europæerne forsøgte at konstruere det indiske samfund som stabilt og 'traditionelt'.

Analysen sammenligner udviklingen i Madras, det britiske hovedsæde i det sydlige Indien, og Tranquebar. I Madras kan jeg følge en klar udvikling i løbet af 1700-tallet. I begyndelsen af århundredet stod den indiske elite i en relativt stærk position og kunne tvinge den britiske koloniadministration ind i rollen som den lille konge. 100 år senere var dens position blevet langt svagere, i takt med at Madras udviklede sig fra at være en handelsstation til at blive hovedby for et stort britisk-kontrolleret territorium.²¹ I Tranquebar så man imidlertid ikke den

20. Hovedinspirationskilden til at gøre 'den lille konge' til den centrale institution i det før- og tidligt koloniale Sydindien er Dirks: *The Hollow Crown*.

21. Brimnes: *Constructing the Colonial Encounter*, kapitlerne 3, 4 og 7.

To hovedpersoner i kastekonflikterne i Tranquebar omkring i 1780'erne. Den indiske entreprenør Suppremannia Chetti og Guvernør Peter Anker. Anker bliver ofte angivet, som den der har malet Suppremannia, men det er dog usikkert, om det gælder andet end den ornamenterede ramme. Alternativt er selve portrættet malet af en indisk kunstner. Portrættet af Anker er malet i 1912 af Harald Brun. Foto: Kulturhistorisk Museum, Oslo og digitalmuseum.no.

samme transformation. Den danske koloni blev ved med at være en beskeden handelsstation, fra 1780'erne dog stort set uden handel. Her kan kolonialismen analyseres som en 'kolonialisme på lokale betingelser', hvor den indiske elite fortsat i betydelig grad kunne sætte rammerne for mødet med koloniadministrationen med udgangspunkt i den før-koloniale samfundsdynamik centreret om forestillingen om den lille konge.²² I forbindelse med en række konflikter i 1780'erne, beordrede koloniens ledende indere således store dele af befolkningen til at forlade Tranquebars (beskedne) territorium for at tvinge koloniadministrationen til at skride ind over for den entreprenante inder Supremannia Chetti, der kom fra en lavtstående kaste, men havde fået stor økonomisk magt og nu udfordrede det rituelle hierarki i kolonien. Undvigelsen var ikke et oprør mod koloniadministrationen, men et forsøg på at presse den til at træde i karakter som en lille konge. Analyseret som et sammenstød mellem to former for konflikthåndtering endte det nærmest uafgjort.²³ Koloniadministrationen var kun blevet svagere, da endnu en kastekonflikt udspillede sig og endnu en undvigelse fandt sted i 1822. Konflikten blev udløst af protester mod lederne af en relativt upåagtet venstre-håndskastes stigende økonomiske indflydelse og brug af nye ærefulde ceremonier. Den blev bragt til ophør af den senere statsminister C.A. Bluhme, der var udsendt for at ordne forholdene i kolonien, og som – formodentlig uden at være klar over det – i overensstemmelse med indernes forventninger til den 'lille konge' foretog en autoritativ distribution af rettigheder og æresbevisninger. Kort efter lod koloniadministrationen sig yderligere inkorporere i den indiske patron-klient-baserede samfundsorden. Den tilbød den lavtstående højrehåndskaste *paraiyan*, der havde udgjort 'kernetropperne' i den netop overståede undvigelse, et direkte klientforhold, således at de i stedet for at opfatte sig som højrehåndskasternes 'børn' fremover skulle kalde sig 'regeringens børn'. I 1822 var den indiske konstruktion af kultursammenstødet blevet den stærkeste.²⁴

22. Dette er også et gennemgående synspunkt i bindet om Indien i *Danmark og Kolonierne*. Se Brimnes (red.): *Indien*. For en kondenseret udgave af dette argument, se Brimnes: 'Tranquebar'.

23. Brimnes: *Constructing the Colonial Encounter*, kapitel 5.

24. Brimnes: *Constructing the Colonial Encounter*, kapitel 8, særligt 205-207, 210-212.

I analyserne af disse konflikter var det væsentligt for mig (også) at forstå det koloniale møde fra indernes perspektiv. Det medførte en central metodisk overvejelse, som går igen i alle de studier, der diskuteres i denne artikel: Hvordan kan man hævde at se mødet fra de koloniseredes perspektiv, når ens kilder altovervejende er skabt af kolonisatorerne? Mit svar på den udfordring var at benægte, at der overhovedet kan eksistere kildemateriale, der 'rent' og 'autentisk' repræsenterer de indfødtes perspektiv. Alle historiske kilder er påvirkede af den konkrete sammenhæng, de fremsættes i. Petitioner (bønsskrifter, opfordringer) fra indiske kasteledere til koloniadministrationerne er en helt central kilde i mine analyser, og de er naturligvis farvede af, at de er henvendt til (og oversat af) en europæisk institution. Men det ville også gælde for henvendelser til en indisk fyrste eller et kastetribunal. De kan derfor bruges, hvis man tænker sig om.²⁵ Det var et relativt kort og pragmatisk svar på et principielt metodisk problem. Et svar, som i øvrigt ligger på linje med de svar, der gives i de øvrige studier, der diskuteres nedenfor.

Forbundet hermed var en anden og helt central bestræbelse: at se inderne – og i særdeleshed den lokale indiske elite – som betydningsfulde historiske aktører (til gengæld var jeg ikke særligt optaget af at identificere inderne som ofre for kolonial undertrykkelse). Den sidste sætning i *Constructing the Colonial Encounter* lyder derfor: "My aim has been to write an account of the complicated transformation that took a non-European society into colonialism, in which indigenous peoples are seen neither as victims nor as passive bystanders, but as active and creative – even if gradually subordinated – agents".²⁶ Denne bestræbelse er ikke overraskende i lyset af, at kritikken af eurocentrismen i dansk kolonihistorie og kravet om at gøre de koloniserede til aktører var helt frisk i 1990'erne, mens dekonstruktionen af fortællingen om den humane kolonimagt ikke for alvor var begyndt.

25. Brimnes: *Constructing the Colonial Encounter*, 11. Det fremgår heraf, at jeg ikke som europæisk historiker ser nogen *principielle* problemer i at prøve at skrive historie fra de ikke-europæiske, koloniseredes

perspektiv. En af historiefagets grundpræmisser er, at vi kan skrive meningsfuldt om noget, der ikke er os selv.

26. Brimnes: *Constructing the Colonial Encounter*, 245.

Jeg var imidlertid ikke udelukkende inspireret af kritikken af den ældre danske kolonihistorie, men i lige så høj grad af den internationale forskning i det koloniale Indien. Der var i løbet af 1980'erne opstået en revisionistisk historieskrivning, som ønskede at gøre op med klassiske forestillinger om det 'traditionelle', statiske og tilbagestående Indien som baggrunden for det britiske kolonierredømme. Revisionismen søgte i stedet at betragte den historiske udvikling som resultatet af et møde mellem to dynamiske, ligeværdige, men også forskellige samfund og leverede blandt andet modellen af det sydindiske samfund som centreret om den lille konge.²⁷ I en indflydelsesrig analyse havde min vejleder, C.A. Bayly, programmatisk slået fast, at i hans optik forblev inderne "active agents and not simply passive bystanders and victims in the creation of colonial India".²⁸ Aktører, ikke ofre – og som det fremgår af den ovenfor citerede sætning fra *Constructing the Colonial Encounter*, var det en formulering, jeg tog til mig.

En tredje vigtig inspirationskilde var Edward Saids også dengang meget indflydelsesrige *Orientalism*. Said dekonstruerede her den vestlige diskurs om den mellemøstlige 'anden', som han anså for at være en viden-magt-konstellation, der medskabte 1800- og 1900-tallets vestlige dominans i området. I Saids Foucault-inspirerede og socialkonstruktivistiske optik var konstruktionen af den mellemøstlige anden som irrationel, feminin og svag med til at formgive koloniale politikker og frembringe de sociale realiteter i området. Den analyse blev enormt populær og stort set uændret overført til blandt andet Indien, hvor den inspirerede nogle af de ovennævnte revisionister. Men egentlig var *Orientalism* et sært udgangspunkt for en analyse, der ønskede at gøre op med eurocentrismen, for Saids klassiker er på sin vis lige så eurocentrisk som den diskurs, han ønskede at afmontere. Han genlæste og kritiserede en række klassiske, vestlige værker om 'orientaleren', men søgte ikke at inddrage undertrykte, koloniserede stemmer.²⁹ Den revisionistiske,

27. For en oversigt over den revisionistiske historieskrivning, se Brimnes: 'Traditionalseringen'.

28. Bayly: *Indian Society*, 5.

29. Se hertil især Aijaz Ahmads elegante kritik. Ahmad: *In Theory*, 172-173.

men ikke voldsomt Said-begejstrede historiker David Washbrook påpegede et andet eurocentrisk træk ved Saids analysemodel: antagelsen om, at de europæiske kolonisatorer havde diskursiv 'magt' til uimodsagt at forme de sociale realiteter i de samfund, de kom i kontakt med. Det mente Washbrook da heller ikke, at de havde. De britiske kolonisatorer kunne kun transformere det indiske samfund i deres orientalistiske billede, fordi de kunne alliere sig med nogle af dets magtfulde grupper .

For mig blev løsningen at kombinere litteraten Said med antropologen Marshall Sahlins. I en kendt og omdiskuteret analyse viser Sahlins, hvordan James Cooks død på Hawaii kan tolkes som et resultat af polynesiernes magt til at konstruere Cook som inkarnationen af frugtbarhedsguden Lono.³⁰ Kort fortalt gik den polynesiske kosmologi ud på, at Lono hvert år skulle ankomme, gennemrejse og forlade Hawaii. Da Cook – der ikke forstod ret meget af, hvad der foregik – ikke holdt sig til dette mytologiske skema, måtte han dræbes. Han døde med Sahlins' kendte formulering som en 'historisk metafor for en mytisk realitet'.³¹ Sahlins vender så at sige Said på hovedet. På Hawaii var det polynesierne, der konstruerede 'den hvide mand' som et element i deres univers; de var historiske aktører med kapacitet til at definere kulturmødet, og Cook blev et offer for deres konstruktion af mødet. Ved at inddrage Sahlins kunne jeg beholde Saids grundlæggende og frugtbare socialkonstruktivistiske perspektiv på de koloniale kulturmøder; men i stedet for blot at dekonstruere en enerådende vestlig monolog om 'den anden', kunne jeg analysere en flertydig interkulturel dialog mellem historiske aktører i varierende magtrelationer.³²

Mulighedsrum og navigation på St. Thomas

I 2010 udgav og forsvarede Louise Sebro ph.d.-afhandlingen *Mellem afrikaner og kreol. Etnisk identitet og social navigation i Dansk Vestindien 1730-1770*. Afhandlingens centrale tema er afrikanske kulturelementers

30. Sahlins: *Islands of History*, 106.

31. Sahlins: *Islands of History*, 104-135.

32. Mine tanker i den retning blev kun bestyrket af, at den amerikanske Sydindiens-historiker Eugene Irschick havde udviklet

lignende ideer. Han udgav i 1994 en bog med den sigende titel *Dialogue and History. Constructing South India 1795-1895*. Se hertil også Brimnes, 'Fra enerådende diskurs'.

fortsatte betydning i det caribiske slavesamfund. Sebro skriver sig ind i en debat mellem de såkaldte kreoliserings- fortalere og det, hun betegner som den revisionistiske skole. Førstnævnte anser den transatlantiske rejse som et så afgørende brud i de slavegjortes tilværelse, at de var tvunget til at opbygge helt nye, 'kreolske' relationer og fællesskaber inden for slavesamfundets rammer. Revisionisterne mener derimod, at konkrete afrikanske kulturelementer overlevede og i et betydeligt omfang videreførtes i den nye verden. Sebro tilhører revisionisterne og ønsker, at hendes afhandling skal bidrage til at vise, hvordan slavegjorte i Caribien "blev ved med at se deres afrikansk-baserede etniske og kulturelle tilhørsforhold som en vigtig del af deres identitet, og at disse tilhørsforhold også havde betydning for, hvordan afrocaribiern organiserede deres liv socialt".³³ Sebro sætter i analysen ikke bare de slavegjorte afrocaribiern og udviklingen af deres identitet i centrum, hun påkalder sig også meget direkte aktørbegrebet: "Undersøgelsen tager udgangspunkt i afrocaribiernes egne udsagn og bygger således på dem som aktører, hvis stemmer træder frem i kilderne".³⁴ Det bliver nu centralt for Sebro at påvise, at der for afrocaribiern eksisterede et 'mulighedsrum', som de kunne 'navigere' i. De slavegjortes status som historiske aktører hviler nemlig på deres evne "til at definere sig selv, skabe nye netværk og navigere i slavesamfundet".³⁵

Sebro fokuserer på de afrocaribiern, som kom i berøring med den herrnhutiske brødremenighed fra missionens start på St. Thomas i 1732 til 1769, hvor C.G.A. Oldendorp rejste hjem efter grundigt at have indsamlet oplysninger om missionens aktiviteter i dens første knap fyrre år. Det giver en særlig gunstig kildesituation, primært fordi brødremenigheden – og ikke mindst Oldendorp – dokumenterede missionens virke ned i mindste detalje, men også fordi brødremenigheden i et vist omfang gav de omvendte mulighed for at skrive egne, om end meget skematiserede breve.³⁶ Sebro er naturligvis klar over, at der er metodiske proble-

33. Sebro: *Mellem afrikaner og kreol*, 15.

34. Sebro: *Mellem afrikaner og kreol*, 19.

35. Sebro: *Mellem afrikaner og kreol*, 169, se også 20, 37.

36. Sebro: *Mellem afrikaner og kreol*, 37-42.

Efter min opfattelse overdriber Sebro betydningen af breve skrevet af afrocaribiern

for hendes analyse. Når der ses bort fra et uhyre interessant brev fra den afrocaribiske kvinde Madlena (eller Damma), bygger afhandlingens fremskrivning af de koloniseredes stemmer, så vidt jeg kan se, overvejende på læsning af kilder forfattet af missionærerne.

mer i at lytte til de afrocaribiske stemmer gennem kilder, der overvejende er frembragt af europæiske missionærer, og hun noterer, at disse problemer fordrer ”en vis agtpågivenhed”.³⁷ Ikke desto mindre lægger Sebro til grund for sin afhandling, at det er muligt at få tekster frembragt af europæere i en kolonial situation til at være kilder til andet og mere end den europæiske diskurs om de koloniserede samfund. Kilderne rummer ’sprækker’, der gør det muligt at finde ”små beskeder fra afrocaribierne om, hvilke forhold i deres liv de lagde vægt på og fandt vigtige”.³⁸

Sebro har således saglige overvejelser omkring muligheden for at skrive de koloniseredes stemme frem. Hendes påstand om at kunne nå og forstå de koloniserede bygger på det, der vel er et af historiefagets helt fundamentale principper: Hvis man tænker sig om og udviser ’agtpågivenhed’, så kan historiske kilder sige noget, der rækker ud over dem selv – nemlig den bredere kulturelle og samfundsmæssige kontekst, de er blevet til i. Slavegjorte afrocaribiere er nogle af de absolut sværeste at skrive frem; men det er ikke umuligt, hvis man har det rette materiale.

Sebros analyse består nu dels i at identificere referencer til afrikanske (etniske) identiteter i kildematerialet, dels i at påvise, hvordan afrikanske sprog og afrikansk religion fortsatte med at spille en rolle, også efter den skelsættende rejse over Atlanterhavet. Hun analyserer, hvordan netværksdannelsen i det nye slavesamfund fandt sted inden for tre konkurrerende og overlappende fællesskaber: plantagen, menigheden og den etniske gruppe. Hvor de to første er kreolske institutioner, udspringer den sidste i Afrika, og i Sebros analyse kommer afrocaribiernes agens i høj grad til at bestå i, at de ikke friktionsløst glider ind i de nye, kolonialt definerede institutionelle rammer for deres tilværelse. De medbragte etniske identiteter lever videre inden for og på tværs af plantagerne, og de afrocaribiere, som søgte ind i brødre menighedens fællesskab, indarbejdede elementer fra afrikansk religion. Netop udviklingen af en afrocaribisk kristendom træder frem som et eksempel på, ”at afrocaribiere altså selv kunne modstå europæisk kulturelt pres, når de ville”, og den

37. Sebro: *Mellem afrikaner og kreol*, 44.

38. Sebro: *Mellem afrikaner og kreol*, 50. Sebro skriver sig her op mod et synspunkt, som jeg inspireret af Said gjorde gældende i en artikel

fra 1992. Som det vil fremgå af denne artikels første del, er det et synspunkt, jeg har forladt. Se Brimnes: ’Dansk kolonihistorie’, 110-112.

bliver ”et af de punkter, hvor afrocaribierne selv havde noget tilføje”. Her bliver aktørbegrebet særligt relevant, idet de slavegjorte afrocaribiere var ”med til at skabe den kristendom, de var en del af”.³⁹

Man kan indvende, at der kan være noget tragisk – Sebro kalder det tilbageskuende⁴⁰ – i primært at lokalisere afrocaribiernes agens i en kamp for at bevare en række kulturelle elementer, der var dømt til at gå i opløsning i et længere perspektiv. Men også historiens tragiske figurer kan naturligvis være aktører, og man kan i Sebros analyse dertil se eksempler på mindre tragiske former for agens. Den paradigmatisk rammefortælling i Sebros afhandling er historien om den afrocaribiske kvinde med de tre navne: det afrikanske Damma, slavenavnet Marotta og det kristne Madlena. I 1739 skrev hun som en frigiven og kristen et brev til dronning Sophie Magdalene med et ønske om bedre muligheder for at modtage religiøs instruktion. I en version af brevet, som er affattet på et afrikansk gbe-sprog, er det underskrevet ’Damma’, mens det i en hollandsk-kreolsk version er underskrevet af ”Marotta, nu Madlena af Popo fra Afrika”.⁴¹ Sebros pointe er, at Damma-Marotta-Madlena navigerede mellem tre identiteter, som eksisterede side om side i stedet for at udelukke hinanden. Det gav hende et navigationsrum og giver os en mulighed for at se hende som aktør. Madlenas navnebrug fremstår ”som en symbolsk afspejling af de mange muligheder og mangefacetterede identiteter, som alle afrocaribiere i Dansk Vestindien repræsenterede”.⁴²

Jeg har stor sympati for Sebros analytiske ambition om at nå frem til de koloniseredes stemme gennem sprækkerne i den europæiske repræsentation af dem. Jeg synes grundlæggende, at ambitionen bliver godt indfriet; men hendes analyse giver dog anledning til at stille to principielle spørgsmål. Lykkes det for analysen at gøre de afrocaribiske slavegjorte til aktører? Det er oplagt, at de ikke er historiske aktører i samme forstand, som den indiske elite i Tranquebar. Mindre kan muligvis også gøre det, men man kan overveje om aktørbegrebet bliver for udvandet, hvis minimumskravet er, at historiske individer selv formulerede, hvem

39. Sebro: *Mellem afrikaner og kreol*, 164, 19.

40. Sebro: *Mellem afrikaner og kreol*, 182.

41. Sebro: *Mellem afrikaner og kreol*, 7-11, 51-58.

42. Sebro: *Mellem afrikaner og kreol*, 201, 204.

Landskab på St. Croix malet af Frederik von Scholten i 1846, kort før slaveriets op-
hævelse. Den slavegjorte arbejdskraft, som udgjorde det store befolkningsflertal og
det økonomiske grundlag for den intensive sukkerproduktion, er stort set usynlig
i billedet. På samme måde er slavegjortes stemmer vanskelige at opspore i det histo-
riske kildemateriale. Sebro og Simonsens analyser viser imidlertid, at det er muligt
at få de koloniserede til at 'tale'. Foto: Wikimedia Commons / Museet for Søfart.

de var, holdt fast i før-koloniale kulturelementer og var i stand til at
navigere mellem forskellige formuleringer heraf. Det andet spørgsmål
er, om Sebro i sin iver for at påvise agens kommer til at nedtone den vold-
somme undertrykkelse af de slavegjorte. På den måde bringer Sebro
analyse spændingen mellem at være offer og aktør frem: Hvis det gælder,
at alle slavegjorte afrocaribiere som den frigivne Madlena levede i en
verden med 'mange muligheder og mangefacetterede identiteter', har
man så ramt den rigtige balance i det felt?

For en gangs skyld har Frederik von Scholten malet et billede, hvor de koloniserede er i centrum. Billedet viser tøjvask ved 'Vesterenden' på St. Croix og minder os om, at selv under den mest brutale undertrykkelse levede slavegjorte et liv med praktiske gøremål og social omgang. Også det liv kan man finde spor af i de skriftlige historiske kilder. Foto: The Picture Art Collection / Alamy Stock Photo.

Mange subjekter, få aktører

Gunvor Simonsens bog *Slave Stories* fra 2017 er også et forsøg på at give de slavegjorte afrocaribiere på de vestindiske øer hovedrollen i den historiske fremstilling. I Simonsens akademiske og lidt beskedne formulering er *Slave Stories* "a contribution to a more nuanced history of how enslaved Africans and their descendants were inserted into the representational practices of various colonial regimes".⁴³ I en mere

43. Simonsen: *Slave Stories*, 171.

direkte formulering er *Slave Stories* et genuint og interessant forsøg på at finde og lytte til de slavegjortes 'stemmer'. Som det er tilfældet med såvel min som Sebros analyse, er det naturligvis hverken let eller uproblematisk.

Simonsen udnytter en ejendommelighed ved dansk retspraksis på øerne. De lokale retsinstanter – under- og politiretten – afhørte nemlig i stort omfang slavegjorte, selv om deres udsagn kun helt undtagelsesvist betød noget for de domme, der blev afsagt. De slavegjorte blev afhørt, fordi god retspraksis foreskrev, at man indhentede så mangesidige oplysninger om sagen som muligt; men når dommen skulle afsiges, trådte det koloniale dominansforhold atter i kraft: "Slaves spoke, but to little avail".⁴⁴ Denne bemærkelsesværdige kombination af 'inklusion' og 'repression' var også særlig i forhold til retspraksis i de britiske slavekolonier, hvor slavegjorte ikke blev afhørt i samme omfang. *Slave Stories* er en systematisk gennemgang af de slavegjortes selvfremsstilling under disse afhøringer, og Simonsen udnytter altså en særlig gunstig kilde-situation til at skrive de slavegjortes stemmer frem.

Når fremskrivningen af de koloniseredes perspektiv ikke er uproblematisk, skyldes det, at den 'samtale', hvori deres stemmer bliver tilgængelige, er stærkt reguleret og helt igennem asymmetrisk. Retsskriverne opsummerede ofte timelange afhøringer på få nedskrevne sider. Retsprotokollernes sprog var dansk, mens slaverne oftere talte engelsk eller hollandsk-kreolsk. De kunne så let som ingenting fordreje og forvanske udsagn, så de tjente bestemte formål. Dertil kom, at de slavegjorte – der ofte måtte imødesee dødsstraf eller deportation – var bevidste om, at bestemte narrativer var mere formålstjenlige end andre. Det kunne således være fordelagtigt at trække på kristne forestillinger om god opførsel.⁴⁵ I den form, hvori de er tilgængelige for os, er de slavegjortes stemmer således hverken troværdige eller autentiske, men både manipuleret af autoriteterne og et resultat af strategiske overvejelser fra de slavegjortes egen side. Men det er nu engang de stemmer, som historikeren i dag har til rådighed, og situationen adskiller sig ikke i princippet – men naturlig-

44. Simonsen: *Slave Stories*, 14.

45. Simonsen: *Slave Stories*, 83-88.

vis i graden af manipulation – fra petitionerne fra den indiske elite i Tranquebar. I Simonsens formulering giver retsprotokollerne os adgang til ”a peculiar, broken, distorted, sometimes even violently enforced dialogue, but a dialogue nonetheless”.⁴⁶ Projektet i *Slave Stories* bygger på den afgørende præmis, at retsinstanterne på St. Croix – hvorfra bogens materiale stammer – giver de slavegjorte mulighed for at komme til orde på en måde, som ikke er fuldstændigt bestemt af de undertrykkelsesstrukturer, der regulerede de caribiske plantagesamfund. Ligesom Sebro ser Simonsen sprækker i den overvældende undertrykkelse, og retsinstanterne udgjorde et begrænset rum med begrænsede muligheder for, at de slavegjorte kunne repræsentere sig selv.⁴⁷

Analyserne i *Slave Stories* demonstrerer, hvordan de slavegjorte udfyldte dette rum med historier om sig selv og i mange tilfælde om deres køn og seksuelle og ægteskabelige relationer. I stedet for at fremstille sig selv som abstrakte ’slaver’ fremstillede de slavegjorte sig som kvinder og mænd, der levede med og op til kristne idealer for kønsbetinget adfærd. De slavegjorte fortalte historier om ”virtuous womanhood og responsible manliness”, og i Simonsens fortolkning lykkedes det for dem at bruge deres kendskab – ofte formidlet gennem de herrnhutiske missionærer – til kristne kønsforestillinger til kreativt at fremstille sig som ”subjects that were defined, not by enslavement, but by their respectable behavior”.⁴⁸ Analyserne demonstrerer også, hvordan det narrative rum ændrede sig over tid. Medvirkende hertil var slavehandelsforbuddet, som trådte i kraft fra 1803 og medførte et øget fokus fra plantageejerne og de koloniale myndigheder på slavernes reproduktion. Denne demografiske bekymring forbedrede mulighederne for, at de slavegjorte kunne italesætte mishandling og seksuel vold.⁴⁹ Simonsen synes at kunne spore begyndende tegn på en menneskeliggørelse af de slavegjorte og på mildning af domspraksis i løbet af første halvdel af det 19. århundrede.⁵⁰ Endelig henviser de historier, som blev fortalt i retten, til

46. Simonsen: *Slave Stories*, 70.

47. Simonsen: *Slave Stories*, 75-76, 175.

48. Simonsen: *Slave Stories*, 87, 174. Om køns kategorien som en privilegeret åbning til de slavegjortes narrativer, se 13 og 43.

49. Simonsen: *Slave Stories*, 103.

50. Simonsen: *Slave Stories*, 144, 158-167.

det, man kunne kalde for konkrete og konfliktfyldte levede liv blandt de slavegjorte. Huse blev bygget, tøj blev vasket, utroskab praktiseret, og ægteskabelige relationer forstået på flere og hybride måder, der trak på afrikanske traditioner, herrnhutiske idealer og begreber fra dansk retspraksis. Det samlede resultat af analyserne i *Slave Stories* er, at de slavegjorte fremstår som konkrete personer, der levede komplekse liv og foretog komplekse valg. Bogen etablerer derfor et væsentligt korrektiv til den koloniale diskurs' stereotype forestilling om den abstrakte slave.

Slave Stories er empirisk og metodisk velfunderet, men har relativt få metateoretiske overvejelser. Simonsen anvender pragmatisk begrebet om 'stemmer', som – skønt u håndterligt – giver os mulighed for at reflektere over, hvordan slavegjorte så sig selv og deres verden. Som allerede anført giver 'stemme'-begrebet os langt fra umedieret adgang til 'slavernes verden'; men Simonsen accepterer, at begrebet "may bring us closer to the worlds of enslaved men and women than we would have been if we ignored the concept altogether".⁵¹

Som en modvægt til den sparsomme inddragelse af overordnet teori i selve analysen slutter *Slave Stories* med en langt mere teoretisk anlagt epilóg om 'Words with little power'. Her går Simonsen i kritisk dialog med de positioner, der er inspireret af Gayatri Spivak og hendes refleksioner over spørgsmålet 'Can the Subaltern Speak?'. Ifølge den enormt indflydelsesrige Spivak er det ikke muligt at møde den undertrykte stemme i de koloniale arkiver. Kolonialismen konstruerer i stedet en fantasi om det koloniserede subjekt, mens de faktiske mennesker blot optræder som tomrum eller huller.⁵² I forlængelse heraf kritiserer Simonsen tendensen til, at moderne (vestlige) historikere fylder dette tomrum ud med abstrakte forestillinger om frihedshungrende og dermed altid oprørske slaver. Resultatet bliver, at "enslaved peoples' multifaceted behavior and complex ideological horizons have often been reduced to signs of (often

51. Simonsen: *Slave Stories*, 17-18. Fraværet af metateoretiske overvejelser er ikke i sig selv et problem, men adresseres her, fordi opdraget til denne artikel var at diskutere dansk kolonihistorie i lyset af nyere, postkolonial og globalhistorisk teoridannelse. Det bør også bemærkes, at den bagvedliggende ph.d.-afhandling, som ikke er

konsulteret, meget vel kan have flere eksplicite metateoretiske overvejelser. Sådanne overvejelser nedtones til tider i udgivne monografier.

52. Simonsen: *Slave Stories*, 175-176. Dette er Spivaks oprindelige og mest kendte påstand fremsat i 1988. Den er siden modificeret. Se nedenfor s. 49.

rationalist) resistance”.⁵³ I modsætning til denne reduktion af de slavegjortes forståelses- og handlingsrum til altid at dreje sig om modstand og oprør insisterer Simonsen på, at misrepræsentationen og udviskningen af den koloniserede er konkret og kontekstualiseret. Da retsmaskineriet udviskede slaven Sallys referencer til afrikansk-atlantiske åndelige kræfter, udviskede de ikke en abstrakt slave, men en konkret kvinde. Jeg har stor sympati for, at Simonsen ikke stiller sig tilfreds med at erstatte den koloniale diskurs’ abstrakte forestillinger om den vilde, irrationelle og seksuelt ustyrkelige slave med en alternativ abstraktion, men insisterer på, at det er muligt at opnå indsigt i de slavegjortes liv og verden – hvor udvisket og fordrejet den end måtte være – som konkrete mennesker af kød og blod.

Bliver de slavegjorte da til aktører? Dette problem adresseres ved at skelne mellem subjekter og aktører. Mellem mennesker, der levede konkrete og komplekse liv, og mennesker, der havde magt til at forme rammerne for deres liv og påvirke de (koloni)historiske processer. Der var ganske enkelt ”many enslaved subjects and very few enslaved agents in Christiansted’s courts”.⁵⁴ På den måde synes jeg, at det lykkes at fremanalysere en frugtbar mellemform mellem positionen som viljesløst og tavst offer og positionen som aktør og medskaber af de kolonihistoriske processer. Teoretisk sker dette i en kritisk dialog med Spivaks postulat om udviskningen af den kolonialt undertrykte. Det siger sig selv, at de slavegjorte på St. Croix hverken kan eller skal gøres til indflydelsesrige historiske aktører på linje med den indiske elite i Tranquebar. *Slave Stories* viser derimod, at historikerne både kan og skal gøre dem til konkrete, værdige og rationelle subjekter.

Slavehandelens hybride døtre

Jeg vender mig afslutningsvist mod den vestafrikanske kyst, hvor Danmark-Norge besad en række slavehandelsforter med Christiansborg ved landsbyen Osu som det vigtigste. I 2015 udgav Pernille Ipsen en bearbejdet udgave af sin ph.d.-afhandling under titlen *Daughters of the Trade*.

53. Simonsen: *Slave Stories*, 176.

54. Simonsen: *Slave Stories*, 177.

Atlantic Slavers and Interracial Marriage on the Gold Coast. Bogen fokuserer på de (euro)afrikanske kvinder, der indgik i intime relationer med europæiske mænd.

Vi møder her en form for kolonialisme, som minder mere om den, der kendes fra handelsstationerne i Indien, end fra de caribiske slave-samfund. Europæernes tilstedeværelse var i udstrakt grad afhængig af de lokale samfunds velvilje, og deres aktiviteter foregik i vidt omfang på lokale præmisser. Ipsen mener faktisk ikke, man kan tale om egentlig kolonialisme i Vestafrika før efter det danske salg af forterne til Storbritannien i 1850. Kystsamfundene i Afrika var især før 1800 formet af interkulturel handel og kun indirekte påvirket af den atlantiske kolonialisme.⁵⁵ Det er dog en analytisk pointe, at påvirkningen fra kolonialismens økonomiske struktur og især dens racebaserede verdensbillede intensiveredes i perioden fra begyndelsen af 1700-tallet til midten af 1800-tallet.

Accepterer vi, at samfundene omkring slavehandelsforterne kan og bør analyseres som en del af dansk kolonihistorie, så er det imidlertid en noget anden gruppe, vi møder i *Daughters of the Trade*, end de slavegjorte afrocaribiere, der stod i centrum hos Sebro og Simonsen. De kvinder fra de lokale ga-talende folk, som indgik intime relationer med europæerne, var selvstændige og ressourcestærke. De tilbød de udsendte og på mange måder sårbare og hjælpeløse europæiske mænd afgørende adgang til viden, varer og netværk i de afrikanske samfund. Den institution, som forbandt de lokale kvinder med europæiske mænd, var det såkaldte 'cassare'-ægteskab. En alliance, som kombinerede økonomiske og intime relationer, som kunne være midlertidige, og hvor kvinden ofte blev boende i Osu sammen med slægten. Forbindelserne var udtryk for, at de europæiske slavehandlere havde behov for anknætningspunkter til de afrikanske samfund; men også for, at de ga-talende familier i kystsamfundet aktivt prøvede at udvide deres netværk gennem integration af europæiske mænd, fordi relationen åbnede nye sociale og økonomiske muligheder for dem. Relationen var gensidig, men – i hvert fald i den tidlige fase – afrikansk domineret: ”The cassare marriages were not only

55. Ipsen: *Daughters*, 8.

African in ritual and initiated by the Ga; they were also largely controlled by the Ga”.⁵⁶ Da døtre født i cassare-ægteskaber ofte også blev ’cassaret’ til europæiske mænd, opstod efterhånden en distinkt gruppe af etnisk blandede, euroafrikanere. Ipsens analyseobjekt ligger altså langt fra ’de koloniserede’ i simpel forstand, men udgør derimod en af kolonialismens komplekse og interessante hybrider. *Daughters of the Trade* udfordrer derfor det konventionelle begrebspar kolonisor og koloniseret. Mens slavehandelens historie som regel fortælles gennem et narrativ bygget op om forbrydere og ofre, så passer hendes analyse af ”intimate family ties forged around the violent trade in human beings” dårligt ind i denne klassiske modsætning.⁵⁷

Selv om Ipsens hensigt tydeligt er at bryde med den eurocentriske tradition for at fokusere på hvide mænd, er hun mindre eksplicit end Sebros og Simonsens i formuleringer om at skrive de koloniseredes ’stemme’ frem. Det skyldes formodentlig, at hun i højere grad analyserer en interkulturel praksis, end hun prøver at forstå ’de andres’ verden. Tilsvarende er de metodiske refleksioner kortfattede og henlagt til en ’note on sources’ efter den egentlige fremstilling.⁵⁸ Også Ipsen støder naturligvis ind i det problem, at hendes kilder til at forstå de (euro)afrikanske kvinder er frembragt af europæiske mænd. Til gengæld betyder kvindernes fremtrædende stilling i de afrikanske samfund, at de ofte optræder i kilderne. De er muligvis tavse, fordi andre ’taler’ på deres vegne, men de er ikke fraværende. Ipsens løsning på dette velkendte metodiske problem ligger på samme pragmatiske linje som i de øvrige studier. Skønt kildernes repræsentation af de helt fremmede mennesker på Vestafrikas kyst er både fordrejet og til tider umulig, kan den trods alt bruges. Ipsen refererer kort Spivaks position på den måde, at ”indigenous voices were so distorted in historical sources that we cannot hear them”, men distancerer sig hurtigt fra den. ”It is true that African women are very poorly represented in European sources, and that we can seldom hear them. But they are not absent”.⁵⁹ Med en ikke nærmere specificeret reference til

56. Ipsen: *Daughters*, 33 se også 130.

57. Ipsen: *Daughters*, 13, 179.

58. Ipsen: *Daughters*, 233-236. At de metodiske betragtninger fylder så lidt, kan dog skyldes genrekonventioner. *Daughters of the Trade* er udgivet som bog på et amerikansk

universitetsforlag, og den type publikation vil typisk ikke inkludere længere metodiske og kildekritiske refleksioner. Se også mine bemærkninger til Simonsens bog, ovenfor note [52].

59. Ipsen: *Daughters*, 235.

Indienshistorikeren Durba Ghosh opfordrer Ipsen til, at vi øger vort metodiske repertoire og opmærksomheden på, hvilke spørgsmål kilderne gør det muligt at stille. Det er ikke verdens mest hjælpsomme opfordring og ligger ikke så langt fra den, Hernæs kom med allerede i 1985. At aktørbegrebet har spillet en større rolle for Ipsen, end man umiddelbart kan få indtryk af, fremgår af hendes opsamling på den metodiske note: "Yet, as *Daughters of the Trade* has shown, women in West Africa – both enslaved and free – were in fact important historical agents in both the West African and Atlantic slave trades".⁶⁰

Ipsen sætter fokus på en hidtil næsten overset gruppe i dansk kolonihistorie. Særligt interessant er hendes påvisning af, hvordan cassarelationen forandres over tid. Selv om den i udgangspunktet fremstår afrikanskdomineret, så skal den forstås i spændingsfeltet mellem en lokal vestafrikansk kontekst og en større atlantisk kontekst. Set i det perspektiv er relationen aldrig helt lige. Da guvernør og slavehandler Frantz Boye 'cassarerede' Koko i begyndelsen af 1700-tallet, var relationen nok defineret på afrikanske præmisser i den lokale kontekst; men Boye var også en del af et større og i det lange perspektiv stærkere atlantisk system, hvor han kunne trække på ressourcer andre steder fra, f.eks. en engelsk hustru med gode forbindelser i London.⁶¹ Ipsen viser dernæst, hvordan cassare-institutionen med tiden går fra først og fremmest at være en mulighed for de euroafrikanske kvinder og deres afrikanske netværk til – i takt med slavehandelens intensivering – også at være en beskyttelse mod selv at blive solgt som slavegjort.⁶²

Gennem 1700-tallet var de intime relationer mellem europæiske mænd og euroafrikanske kvinder under stigende pres fra et 'racialiseret' atlantisk verdensbillede, hvor det at være afrikaner blev identisk med at være potentiel slave og altid underlegen. Efter slavehandelens ophør intensiveres dette pres – måske overraskende – yderligere. En medvirkende årsag var, at europæernes behov for adgang til afrikanske netværk nu var markant mindre. I stedet træder et ideal om et mere 'rent' koloni-

60. Ipsen: *Daughters*, 236.

61. Ipsen: *Daughters*, 19-20, 52-53.

62. Ipsen: *Daughters*, 116, 137.

alt og racebaseret plantagesamfund frem. Her skulle europæerne ikke forholde sig til afrikanerne som konkrete mennesker og mulige alliance-partnere med varierende positioner i de afrikanske samfund, men derimod til den abstrakte og altid underlegne 'neger'. Lægen Paul Isert, som ofte (og senest indirekte i filmen *Guldkysten*) hædres som en af de fornemste repræsentanter for slavehandelsmodstanden i Danmark-Norge, var stærkt kritik over for cassare-institutionen og dens forplumring af racerelationerne. Den plan for et fremtidigt plantagesamfund, som Isert nåede at udarbejde før sin død, var baseret på et strengere racehierarki end det, der havde karakteriseret de afrikanske kystsamfund i slavehandelstiden. Ipsen konkluderer: "Iserts strong criticism of the slave trade had of course grown out of a humanitarian aspiration to prevent the awful conditions for enslaved Africans sold across the Atlantic, but in the process it erased human individuality by discursively strengthening the broad unspecified category 'the African'".⁶³

Cassare-institutionen overlevede afskaffelsen af slavehandelen, men nu blev de interkulturelle ægteskabelige bånd i langt højere grad bundet på europæernes præmisser. Da Christiansborgs sidste guvernør, Edward Carstensen, i 1843 trakteredede den franske prins af Joinville, fandt han det således ikke passende at invitere sin 'cassarerede' hustru, Severine Brock, med. I henhold til det koloniale ideal, der nu herskede, var de eneste afrikanere til middagen de halvt afklædte kvinder, som skænkede vin op til de europæiske mænd.⁶⁴ I 1843 var der sandelig kommet styr på både race og køn.

Mens Ipsen gør os meget klogere på en interessant gruppe i 'mellemrummet' mellem koloniasator og koloniseret, er heller ikke hun umiddelbart særlig gavmild, når det gælder metateoretiske overvejelser.⁶⁵ Det er synd, for det postkoloniale teorifelt har meget at byde på, når det gælder netop dette mellemrum. Man mærker - naturligvis - inspiration fra Laura Ann Stolars studier af kolonial intimitet, men der fremlægges aldrig eksplicite refleksioner herom. Det samme gælder det hybriditetsbegreb,

63. Ipsen: *Daughters*, 155.

64. I hvert fald hvis den akvarel, som prinsen malede af begivenheden, er en korrekt repræsentation. Ipsen: *Daughters*, 163.

65. Jf. note 58 ovenfor.

Ipsen flittigt benytter, men sparsomt diskuterer. Hvis vi med hybriditet forstår de sammensmeltede, men nye kulturelle former, som opstår i møder – også meget ulige møder – mellem kulturer, så viser Ipsen for-billedligt, hvordan hybridpositionen forandres.⁶⁶ I 1700-tallet styrkede den de euroafrikanske kvinders autonomi, fordi hverken europæiske eller afrikanske mænd kunne kontrollere dem. I 1800-tallet blev den udtryk for sårbarhed, fordi kvinderne i et stadig mere raceopdelt kyst-samfund hverken accepteredes hos europæere eller afrikanere.⁶⁷ Slave-handelens hybride døtres forvandling fra autonome 'aktører' til sårbare 'ofre' fortjener egentlig et mere direkte engagement med postkolonial teori.

Hvad siger de koloniserede i dansk kolonihistorie

Jeg har nu diskuteret fire nyere studier af dansk kolonihistorie, der alle søger at skrive de koloniseredes perspektiv frem. Studierne er empirisk velfunderede, og de forholder sig reflekteret og pragmatisk til det fundamentale metodiske spørgsmål, om og på hvilke vilkår det er muligt at bruge kildemateriale skabt af europæere til at sige noget om den (delvist) koloniserede 'anden'. Til gengæld fremstår ingen af studierne teoritunge. Hvis man er interesseret i, hvordan nyere teoridannelser inden for det postkoloniale eller beslægtede felter har formet analyserne, er der på sin vis bemærkelsesværdigt lidt at hente. Her skiller mit arbejde sig ud ved eksplicit at fremlægge konturerne af en teoretisk model for den koloniale 'dialog'. I de øvrige arbejder er henvisninger til Spivak og hendes berømte og berygtede spørgsmål 'Can the Subaltern Speak?' det mest prægnante metateoretiske indslag. Eftersom Spivaks spørgsmål er centralt – vel uomgængeligt – for ethvert forsøg på at nå de koloniseredes 'stemmer', vil jeg afslutningsvist perspektivere de fire behandlede studier af dansk kolonihistorie i forhold til Spivaks position(er).

66. For brug af hybriditetsbegrebet hos Ipsen, se *Daughters*, 10, 48, 56, 77-78, 98, 122, 163. Bogens kapitel 2 bærer endvidere titlen 'A Hybrid Position'. I postkolonial teori henføres hybriditetsbegrebet ofte til Homi

Bhabha, især hans *The Location of Culture* fra 1994. Se også Brimnes: 'Fra enerådende diskurs'. For Stolors position henvises til antologiens indledning.

67. Ipsen: *Daughters*, 122, 163.

Enkebrænding eller *sati* i Indien. I sin berømte artikel 'Can the Subaltern Speak?' bruger Spivak *sati* som udgangspunkt for analysen af den koloniserede kvindes dobbelte undertrykkelse og dermed fuldstændige tavshed i de historiske kilder. Spivak har siden modereret sit synspunkt. *Sati* har spillet en fremtrædende rolle i Vestens fantasi om et fascinerende, frastødende og mystisk Indien. I praksis var *sati* ikke særligt udbredt. Det var en højkasteskik, og den forekom primært i bestemte regioner. Dette billede viser en enkebrænding fra 1700-tallet. Foto: The Picture Art Collection / Alamy Stock Photo.

Spivaks ikoniske tekst 'Can the Subaltern Speak?' er publiceret i 1988, men synspunkterne cirkulerede fra i hvert fald 1983.⁶⁸ Med udgangspunkt i en af de mest omdiskuterede hændelser i den britiske kolonialisme i Indien, forbuddet mod *sati* – enkebrændinger – i 1829, konkluderer Spivak, at hun, uanset om hun søger i kolonimagtens administrative kilder eller den indiske traditions tekster, ikke på nogen måde kan nå frem til det dobbelt undertrykte subjekts – den koloniserede kvindes – stemme. Der er ganske enkelt ”no space from which the sexed subaltern subject can speak”.⁶⁹ 'Can the Subaltern Speak?' er umiddelbart vendt mod europæiske intellektuelle, som hævder, at de både forstår og kan tale på vegne af de undertrykte i den tredje verden. Men Spivaks kritik er også rettet et andet og i denne sammenhæng mere interessant sted hen: mod den gruppe af kritiske Indienshistorikere, der med Ranajit Guha som bannerfører var kendt under navnet 'the Subaltern Studies Group'.⁷⁰ Spivaks position var umiddelbart en negation af Subaltern Studies' projekt; men den førte også til, at hun gik ind i projektet og forandrede det fundamentalt.

Subaltern Studies-gruppen samledes omkring tidsskriftet af samme navn, der udkom første gang i 1982. Deres inspiration kom i betydelig grad fra den uortodokst marxistiske engelske socialhistorie og navne som Christopher Hill, Eric Hobsbawm og ikke mindst E.P. Thompson. I introduktionen til første nummer af *Subaltern Studies* præsenterede Ranajit Guha gruppens program som et opgør med den etablerede historieskrivning om Indien og den indiske nationalisme, som de fandt elitær, idet den enten handlede om koloniale politikker og institutioner eller fokuserede på den snævre indiske elite, der stod i spidsen for nationalistbevægelsen. Heroverfor opstillede Guha visionen om en historieskrivning, der fokuserede på det indiske folks eget og uafhængige bidrag til Indiens historie. Med et begreb lånt fra den italienske marxist Antonio Gramsci betegnede Guha dette 'folk' som 'the subalterns'; en inkluderende betegnelse for de undertrykte, som ikke var reserveret industriar-

68. Partha Chatterjee hørte det som konferencepaper i 1983 og læste et udkast i 1985. Chatterjee: 'Reflections', 81-82.

69. Spivak: 'Can the Subaltern Speak?', 297, 307.

70. Umiddelbart er Spivaks kritik rettet mod Foucault og Deleuze. Spivak: 'Can the Subaltern Speak?', 280.

bejderklassen, men også omfattede bondebefolkninger. 'The subalterns' havde ifølge Guha ikke blot en fælles 'bevidsthed', men også en paradigmatiske væremåde: oprøret. Den tidlige fase af Subaltern Studies er derfor centreret omkring studiet af (bonde)oprør.⁷¹ Med udgangspunkt i forestillingen om en homogen, autonom og altid oprørske 'subaltern' ønskede gruppen at skrive Indiens koloniale og postkoloniale historie 'fra neden'.⁷²

Selv om Subaltern Studies' projekt i dag kan forekomme anakronistisk med dets marxistisk inspirerede forestilling om et kollektivt historisk Subjekt, kom der en del konkret, solid og nyskabende socialhistorie ud af det.⁷³ En personlig favorit er Shahid Amins 'Gandhi as Mahatma'. Her analyserer Amin, hvordan Gandhifiguren og budskabet om ikke-vold blev (fejll)læst af de nordindiske 'masser' i Gorakhpurdistriktet under Gandhis besøg i 1921. De så Gandhi som en messiaslignende frelserfigur med magiske evner og som en legitimering af – ofte voldelige – angreb på den lokale elite.⁷⁴ I Amins analyse approprieres Gandhi og nationalistbevægelsen af 'masserne', som bliver de egentlige historiske aktører, og jeg kunne for så vidt have brugt Amin i stedet for Sahlins som modstykke til Said i etableringen af min teoretiske model for den koloniale dialog.

Subaltern Studies-gruppen gjorde i den grad den koloniserede og undertrykte til en historisk aktør, og deres projekt var derfor betinget af, at han (for der var stort set altid tale om mænd) var tilgængelig for historikeren. Guha spurgte derfor: "How are we to get in touch with the consciousness of insurgency when our access to it is barred thus by the discourse of counter-insurgency?"⁷⁵ Han svarede straks, at der var

71. Guha: 'On Some Aspects'; Chatterjee: 'A Brief History', 290-292.

72. Også selv om Chatterjee ikke mener, at det er muligt at skrive 'subaltern' historie fra neden. Chatterjee: 'A Brief History', 294.

73. Subjekt med stort 'S' som den kraft, der skaber historie. Der kom hurtigt en del af kritik den 'naive' essentialisering af 'the subaltern' som en homogen og autonom enhed; men mange kritikere anerkendte samtidig, at gruppens tilgang havde frembragt gode empiriske analyser. Se Bayly: 'Rallying'; O'Hanlon: 'Recovering'.

74. Amin: 'Gandhi as Mahatma'. Det er en del af konteksten, at Gorakhpur netop var det distrikt, hvor Gandhis ikke-voldelige ikke-samarbejds-kampagne mod det britiske kolonistyre i 1922 kammede over i drabene på mere end tyve politifolk og fik Gandhi til at afblæse kampagnen.

75. Guha: *Elementary Aspects*, 15-16. Guhas bog om bondeoprør i Indiens historie regnes normalt blandt de væsentligste tekster fra Subaltern Studies-gruppen.

spækker i den koloniale diskurs, som kunne give os adgang til 'the subalterns' perspektiv i form af eksempelvis rapporterede rygter og vidneudsagn. Begreberne er en smule anderledes, men Guhas greb er fundamentalt det samme som det, man finder i de her diskuterede bidrag til dansk kolonihistorie. Det var imidlertid præcis det greb – forestillingen om 'sprækkerne, der giver os adgang til den koloniserede 'anden'' – Spivak erklærede umuligt i 'Can the Subaltern Speak?'. Derfor var hendes intervention i første omgang en negation af Subaltern Studies.

I stedet for fuldstændigt at afvise Subaltern Studies gik Spivak imidlertid ind i projektet. I 1985, mens 'Can the Subaltern Speak?' endnu cirkulerede som udkast, skrev hun et bidrag til det fjerde nummer af *Subaltern Studies*, hvor hun forholdt sig kritisk distanceret til de første tre numre.⁷⁶ Hun begyndte at deltage i gruppens møder, og i 1987 redigerede hun sammen med Guha antologien *Selected Subaltern Studies*, der førte til et regulært gennembrud i USA. I 1993 trådte hun så endelig ind i redaktionsgruppen.⁷⁷ Spivaks primære inspiration kom fra den dekonstruktivistiske filosof Jacques Derrida, og hendes intervention var i den grad med til at ændre det teoretiske fundament for Subaltern Studies.

En konsekvens var, at man gik bort fra bestræbelsen på at finde frem til den autentiske 'subaltern' for i stedet at undersøge – inspireret ikke mindst af Said – hvordan 'the subaltern' er blevet (mis)repræsenteret i den vestlige, koloniale diskurs. Gruppens medlemmer reagerede forskelligt på denne 'litterære' vending. Den relativt teoriorienterede Partha Chatterjee så det som en velkommen fornyelse og har betegnet 'Can the Subaltern Speak?' som "the post-structuralist moment in Subaltern Studies".⁷⁸ Sumit Sarkar, hvis store forbillede var E.P. Thompson, og som brød med gruppen i protest over udviklingen, så nærmest et forræderi: "Radical left-wing social history, in other words, has been collapsed into cultural studies and critiques of colonial discourse, and we have moved from Thompson to Foucault, and, even more, Said".⁷⁹ En anden og mindst lige så vigtig konsekvens af Spivaks intervention var

76. Spivak: 'Subaltern Studies'.

77. Chatterjee: 'Reflections', 82.

78. Chatterjee: 'Reflections'.

79. Sarkar: 'The Decline of the Subaltern', 302.

en erkendelse af, at den subalterne 'stemme' var fragmentarisk og heterogen.⁸⁰ Hvis 'the subaltern' nu alligevel talte, talte hun i fragmenter. Den udvikling skal også ses i lyset af, at Spivak selv trak i land. I en senere revideret version af 'Can the Subaltern Speak?', betegner hun det kategoriske udsagn "the subaltern cannot speak!", som 'inadvisable' og stiller forsigtigt et andet og mere åbent spørgsmål: "What is at stake when we insist that the subaltern speaks?"⁸¹

Ser vi nu på de diskuterede studier af dansk kolonihistorie, så er det åbenlyst, at ingen af dem følger Spivaks oprindelige påstand om, at den koloniserede undertrykte ikke kan tale.⁸² Til gengæld følger studierne i varierende grad erkendelsen af, at de (delvist) koloniseredes stemmer er heterogene og fragmentariske. I den ene ende af spektret ligger mine analyser af den indiske elite i Tranquebar (som knap nok kan siges at falde inden for kategorien 'koloniseret undertrykt'/'subaltern'). Kastelederne talte og handlede relativt konsistent, og man kan muligvis kritisere analyserne for at forstå de indiske aktører på baggrund af en essentialiseret og homogen indisk 'kultur'.⁸³ I den anden ende ligger Simonsens analyser af de slavegjorte på St. Croix, hvor det kræver betydelig analytisk behændighed at hive fragmentariske historier om livet som slavegjort ud af den dialog, der beskrives som 'broken og 'distorted'. På samme måde må Sebro stykke sine portrætter sammen af de 'små beske-der', som når os gennem sprækker i den europæiske repræsentation af de slavegjorte, og som viser os forskellige identiteter og navigationsstrategier. Et sted derimellem har vi Ipsens 'hybride', euroafrikanske kvinder, som undslipper den simple modsætning mellem koloniasator og koloniseret, og hvis position glider fra ganske magtfuld til meget sårbar. Et sidste træk ved disse studier, som i hvert fald delvist kan henføres til

80. Chatterjee: 'Reflections', 83. Dette ses også i titlerne på gruppemedlemmernes arbejde, jf. Pandey: 'In Defense of the Fragment'; Chatterjee: *The Nation and Its Fragments*.

81. Spivak: *A Critique*, 308-9. Den reviderede version af 'Can the Subaltern Speak?' er indarbejdet i kapitlet 'History', 198-311.

82. Det kan her undre, at hverken Simonsen

eller Ipsen, som begge eksplicit refererer til Spivak, adresserer hendes modifikation, der kunne læses fra 1999.

83. Om end jeg i analyserne fra Madras prøver at vise, hvordan den indiske elite ændrede opførsel i takt med ændrede økonomiske og politiske rammer. Brimnes: *Constructing the Colonial Encounter*, kapitlerne 3, 4 og 7.

Spivak, er, at det især er de (delvist) koloniserede kvinder, der træder frem. Det ses tydeligst hos Ipsen, men det gælder også for Sebro og Simonsen (dog på ingen måde for mig). Generelt viser studierne os omridset af noget, der ligger meget langt fra den altid oprørske koloniserede (mand), som Subaltern Studies fremelskede omkring 1980, men som Olwig allerede i 1981 var ved at være træt af.

Afslutning

De koloniserede taler altså, og man kan ovenikøbet hævde, at de i nogle sammenhænge taler tydeligere i dansk end i andre 'nationale' kolonihistorier. Det skyldes dels tilfældigheder. Den historiske tilfældighed, at netop brødremenigheden spillede så stor en rolle på St. Thomas. Den administrative tilfældighed, at man på St. Croix dokumenterede de retslige processer usædvanlig grundigt. Men det skyldes også, at den danske kolonimagt var svag sammenlignet med de større europæiske magter. Derfor kunne den lokale elite i Tranquebar fortsætte med at presse koloniadministrationen ind i rollen som 'lille konge', og derfor var man i Vestafrika i begyndelsen af 1700-tallet i modsætning til briter og hollændere nødt til formelt at acceptere og registrere cassare-ægteskaber.⁸⁴ Det har afsat spor i kilderne, som ikke nødvendigvis findes i andre koloniale arkiver. Det gør ikke Danmark-Norge til en særlig human kolonimagt eller de slavegjorte mindre til ofre; men det betyder, at der er al mulig grund til at fortsætte med at lede efter de koloniseredes stemmer i dansk kolonihistorie. Idet vi – med behørig metodisk agtpågivenhed – lytter til dem, kan vi så overveje, om de taler til os som ofre, subjekter eller aktører.

84. Ipsen: *Daughters*, 64-7, 121.